अभि-अधि-परीणां कर्मप्रवचनीयत्वम्

अभिरभागे

सूत्रार्थः - अभागे = लक्षणेत्थम्भूताख्यानवीप्सासु अर्थेषु द्योत्येषु अभिः कर्मप्रवचनीयसंज्ञको भवति।

उदाहरणानि -

- जयः हरिम् अभि वर्तते।
- जयन्तः हरिमभि भक्तो वर्तते।
- देवं देवम् अभिसिञ्चति।

भागे तु न - यदत्र ममाभिष्यात् तद् दीयताम्। कर्मप्रवचनीयत्वाभावे 'उपसर्गात्सुनोतिसुवतिस्यतिस्तौतिस्तोभति...' इति सूत्रेण उपसर्गात्परस्य षत्वं भवति।

अधिपरी अनर्थकौ

सूत्रार्थः - विशेषार्थरहितौ अधिपरी कर्मप्रवचनीयसंज्ञकौ भवतः।

उदाहरणानि -

भवान् कुतोऽध्यागच्छति।

भवान् कुतः पर्यागच्छति।

कर्मप्रवचनीसंज्ञया गतिसंज्ञाया बाधात् 'गतिर्गतौ' इति सूत्रेण 'अधि-पर्योः' अनुदात्तत्वं न भवति।

विशेषः - प्रादीनां कर्मप्रवचनीयत्वे गति-उपसर्गसंज्ञयोः बाधो भवति।

सु-अत्योः कर्मप्रवचनीयत्वम्

सुः पूजायाम्

सूत्रार्थः - पूजार्थे द्योत्ये सुः कर्मप्रवचनीयसंज्ञको भवति।

उदाहरणानि-

मया उद्यानं सुसिक्तम्।

भवता देवः सुस्तुतः।

उभयोः कर्तृतृतीयायाः प्राधान्यं कारकविभक्तित्वात्।

पूजा-भिन्नार्थे तु-

सुषिक्तं किं तवात्र? (आक्षेपो वर्तते)

अतिरतिक्रमणे च

सूत्रार्थः - पूजायाम् अतिक्रमणे चार्थे द्योत्ये अतिः कर्मप्रवचनीयसंज्ञको भवति।

उदाहरणानि-

अति देवान् कृष्णः। **कृष्णः देवेभ्योऽधिकः पूज्यतमः।**

अतिसिक्तमेव भवता।

भवता अत्यन्तं सिक्तम्।

अपिः पदार्थसम्भावनान्ववसर्गगर्हासमुच्चयेषु

सूत्रार्थः – पदार्थ–सम्भावन–अन्ववसर्ग–गर्हा–समुच्चयानां द्योतकतायाम् अपिः कर्मप्रवचनीयसंज्ञको भवति।

पदार्थः = **अप्रयुज्यमानपदस्यार्थः** – सर्पिषोऽपि स्यात् (सम्भावनायां लिङ्)। सर्पिषो बिन्दुमात्रं स्यात्।

सम्भावनम् = **शक्त्युत्कर्षमाविष्कर्तुम् अत्युक्तिः** – अपि स्तुयाद् हरिम्। अवाङ्मनसगोचरं हरिं स्तोतुं सम्भवति।

अन्ववसर्गः = **कामचारानुज्ञा**– अपि स्तुहि। प्रभुं स्तुहि मा वा यथेष्टं कुरु।

गर्हा = **निन्दनम्**– धिग् देवदत्तम्, अपि भुञ्जीत पशुम्।

समुच्चयः – अपि सिञ्च, अपि स्तुहि – उभयं कुरु।

कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगे

सूत्रार्थः - काल-अध्ववाचिशब्देषु द्वितीया विभक्तिः भवति, अत्यन्तसंयोगे गम्ये।

अन्तः = विच्छेदः, तम् अतिक्रान्तः, तादृशः संयोगः।

उदाहरणानि-

मासं कल्याणी। मासम् अधीते।

मासं गुडधानाः।

क्रोशं कुटिला नदी। क्रोशम् अधीते। क्रोशं गिरिः।

यामेव रात्रिं ते दूताः प्रविशन्ति स्म तां पुरीम्।
भरतेनापि तां रात्रिं स्वप्नः दृष्टोऽयमप्रियः॥

अयोध्याकाण्डः, 69 सर्गः।

अत्यन्तसंयोगे किम्? मासस्य द्विः अधीते।